

Цимбалюк О. М., к.пед.н., доцент, Мамчур О. С., ст. 2 курсу історико-філологічного факультету (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ШЕВЧЕНКОВІ МАНДРИ РІВНЕНЩИНОЮ

Анотація. У статті проведено історико-хронологічний аналіз мандрівок Тараса Шевченка Рівненщиною; проаналізовано тогочасні історичні обставини суспільного ладу рівненського краю; обґрунтовано науково-історичні підходи до вивчення шевченкознавчої проблематики, визначено причини зацікавленнь Тараса Шевченка як науковця Рівненщиною; виявлено його внесок у суспільно-політичне життя Рівненщини, виконано аналіз фактичних матеріалів, що дають змогу стверджувати про шанобливе ставлення краян до великого генія українського народу.

Ключові слова: Тарас Шевченко, Рівненщина, національна свідомість, українська культура.

Аннотация. В статье проведен историко-хронологический анализ путешествий Тараса Шевченко Ривненщиной; проанализированы тогдашние исторические обстоятельства общественного строя Ривненского края; обоснованы научно-исторические подходы к изучению шевченковедческой проблематики, определены причины заинтересованности Тараса Шевченко как ученого Ривненщиной; выявлен его вклад в общественно-политическую жизнь Ривненщины, осуществлен анализ фактических материалов, удостоверяющих уважительное отношение земляков к великому гению украинского народа.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, Ривненщина, национальное сознание, украинская культура.

Annotation. The article is dealt with the historical and chronological analysis of Shevchenko's journeys in Rivne Region. The historical circumstances of that time, the social system of Rivne region are analyzed; scientific and historical approaches which are connected with Taras Shevchenko's studies are grounded, the essence of Shevchenko's interests as a scholar in Rivne Region has defined; his contribution to the socio-political life of Rivne has found; facts, certifying countrymen's respect to the great genius of the Ukrainian people are analyzed.

Keywords: Taras Shevchenko, Rivne Region, national consciousness, Ukrainian culture.

Статус Т. Г. Шевченка (1814–1861 роки) в українському суспільстві та українській культурі особливий. За більшовицьких часів він був офіційним символом радянської України. Нині він постає офіційним символом нової, незалежної України. Тоді його подавали в граніті як гнівного, похмурого старого нащадка гайдамаків, який кличе до сокири. Сьогодні виробляють новий канонічний образ страдника, пророка, святого.

Колись, восени 1846 року, побував геніальний Кобзар на Рівненщині, і пам'ять історії, хоча й без багатьох подробиць, але все ж зберегла його образ. Тому тема «Тарас Шевченко й Рівненщина» завжди залишалася актуальною для дослідників. При цьому, до цього часу немає однозначного трактування питання про місце перебування Кобзаря на Рівненщині. Отже, вивчення подій, пов'язаних із цією сторінкою біографії поета, має і теоретичне, і прикладне значення.

Опрацювання питання про Тарасові шляхи на Рівненщині представлене ґрунтовним дослідженнями українських учених. Подорожі Шевченка Волинню, до складу якої тоді входила Рівненщина, вивчали П. Кралюк, Є. Крамар, Г. Сербін, І. Сірак, Я. Поліщук В. Яноші. Дослідженням його перебування на території Острога займалися І. Глушман, Б. Ющук, О. Ундір, Є. Крамар, відвідування Дубно – С. Доленко, Л. Леонова, М. Пшеничний, А. Нестеренко.

Шевченкові мандри нашим краєм мали не випадковий характер, що обґрунтовано у працях Г. Бухала, В. Вінічук, О. Гладуненко, С. Доленка, В. Кондратюка, В. Франчука. Розрізнити правду і вигадки про перебування Тараса Шевченка на теренах Рівненщини дають змогу роботи Є Цимбалюка, С. Шевчука, Н. Степаненко.

Метою нашої статті є історико-хронологічний аналіз мандрівок Тараса Шевченка Рівненщиною. Для реалізації цієї мети поставлено такі завдання: а) проаналізувати тогочасні історичні обставини суспільного ладу рівненського краю; б) визначити причини зацікавлень Тараса Шевченка як науковця Рівненщиною; в) виявити його внесок у суспільно-політичне життя краю.

Талант Тараса Шевченка надзвичайно різноманітний – геніальний поет, великий український народний і національний художник-живописець, майстер рисунка, акварелі й сепії та перший український мистецтвознавець, погляди якого зберігають свою силу і в наш час. Учені стверджують, що на його місці можна було б сказати: «Історія мого життя є історією воскресіння мого народу» [1, с. 147]. З такою думкою можна погодитися, якщо згадати, що на той час царський уряд, проводячи жорстоку асиміляторську політику щодо України, вважав, що з Україною як історичним явищем уже покінчено, що вона є складовою Росії. Проте Т. Шевченко був безкомпромісним у своїх поглядах на історію і культуру українського народу. Він був і залишається еталоном політичної чистоти всепланетарного масштабу. Маючи величезні задатки громадсько-політичного діяча, про що дає підстави констатувати вплив Т. Шевченка на кирило-мефодіївців,

він зумів реалізувати свій величезний духовний потенціал у площині своєї мистецької, передусім поетичної творчості. Й у цьому вчені вбачають найбільшу загадку його феномена.

Шевченкові мандри Рівненщиною розпочалися у його молоді роки. Це було у жовтні 1846 року, тоді, коли він став художником Археографічної комісії... Здобувши художню освіту в Петербурзькій академії мистецтв, Тарас Шевченко дістав право заробляти на хліб малярством. Та вже під кінець недовгого життя він отримає визнання професіоналів, і його навіть увінчають званням академіка з гравюри. А починати йому в образотворчому мистецтві, якщо не брати до уваги перших успішних вправ петербурзького періоду, довелося із речей доволі простих – замальовування пам'яток старовини і запису зразків усної народної творчості на замовлення Київської археографічної комісії. Саме від цієї комісії він одержав доручення здійснити подорож на захід України, побувати в одному з найдавніших у слов'янському світі Почаївському монастирі, відвідати славні своєю старовиною міста Волині й Поділля. «Російські імперські структури намагалися довести претензії Росії на Правобережну Україну, утвердити думку, що тут споконвіків домінувала «руська» (тобто російська) народність й супутнє їй православ'я. Тим самим у аспекті культурно-ідеологічному заперечувалося право польської шляхти на цю територію. Саме в такому плані й повинна була працювати Київська археографічна комісія. Це був один із небагатьох випадків, коли імперські російські структури працювали (принаймні частково) на українську ідею» [2, с. 108]. Проте матеріали, що збирали члени комісії, мали часто не стільки проросійський, скільки проукраїнський характер.

У цьому переконався й Тарас Шевченко, коли у 1846 році у складі цієї комісії побував у різних місцях Київської, Подільської та Волинської губерній, зокрема на Рівненщині. Але знаменно і символічно, що офіційно робота його в археографічній комісії почалася з вивчення Пересопницького Євангелія, написаного на Рівненщині, з яким він ознайомився у 1845 році, перебуваючи в Переяславі. Пересопницьке Євангеліє Тарас Шевченко побачив у бібліотеці Переяславської семінарії, про що залишив запис у своїх археографічних нотатках.

Шевченкові мандри нашим краєм мали не випадковий характер. Спочатку поет побував у Кам'янці-Подільському, звідти приїхав до Житомира, тогочасного губернського центру. З Житомира він прямував давнім волинським трактом, а тому на шляху Шевченка поставали села і містечка Рівненщини. З історичних джерел автор «Кобзаря» знав славу минувшину нашого краю (XVI—XVIII ст.), багату визначними суспільними й культурними подіями, знав дещо і з новітньої історії, фольклору краю, їхніх звичаїв. У той же час Тарас Григорович міг чути оповіді про Рівненщину від трьох людей із кола своїх близьких знайомих. Ці люди –

Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш та Петро Чуйкевич – у різний час, але всі незадовго до 1846 року, вчителювали у Рівненській гімназії.

Мабуть, перед поїздкою Шевченка в жовтні 1846 року Костомаров радив йому дотримуватися маршруту екскурсії по Волині (Корець, Острог, Дубно, Кременець, Почаїв), який розробив сам, мандруючи в тих місцях дещо раніше. Інакше чим пояснити той факт, що Тарас Григорович майже повторив цей маршрут?

Отже, після відвідування Житомира він не міг не зупинитися у древньому місті Корці. Це тихе містечко з величними руїнами середньовічного замку князів Корецьких мало досить мальовничий і романтичний вигляд. Щоправда, про минувшину нагадували тут лише напівзанадбані руїни. Водночас Корець був звичайним, провінційним містечком, про якого в народній пам'яті лиш де-не-де збереглися оповіді про зруйнування замку військом козацьким під проводом Богдана Хмельницького та про татарські набіги, від яких не раз потерпав Корець...

Наступний відтинок шляху привів Шевченка до Острога. Уже на під'їзді його увагу привернули величні, горді руїни колись могутнього родового гнізда князів Острозьких, які багатством і славою мірялися із самим польським королем. В Острозі Тарас Шевченко детально оглянув споруди Замкової гори й, очевидно, замалював їх. Пізніше він назвав їх «похмурими свідками минулого». Найперше ж Острог цікавив поета як місто давньої української культури і книжності, місто козацької і гайдамацької слави, місто, в якому зростали славні гетьмани України Северин Наливайко, Петро Сагайдачний. Утім, пам'ятки старої архітектури збереглись погано, на них було видно сліди пізнішого польського панування, до того ж на початку XIX століття Острог пережив кілька спустошливих пожеж. Напевне, що в Острозі Т. Г. Шевченка зацікавив ще один об'єкт – чотирикласне повітове училище. Місцеві жителі могли розповісти, що це училище було засновано 1808 року спочатку як двокласне приходське Тадеєм Чацьким, польським просвітителем, фундатором Кременецького ліцею. Т. Шевченко у повісті «Варнак» високо поцінував діяльність Чацького: «Мир праху твоєму, благородный Чацкий! Ты любил мир и просвещение! Ты любил человека...» [4, с. 329].

Від Острога через поштові станції Гульчу і Варковичі битий шлях стелився до Дубна. У селі Гільча, Здолбунівського району, колишній Гульчі, Тарас теж спинявся напитись води із джерела. Було те чи ні та скільки джерельної води випив поет під час мандрівки, достеменно ніхто не знає, але в селі й справді є джерело, яке віддавна славиться своїми властивостями і приваблює паломників. Ще із середини XIX століття тут стоїть каплиця на честь святого Миколая. У Дубно поет, імовірно, затримався на день-два. Це місто було повітовим центром, мало багато цінних пам'яток старовини, насамперед замок-палац Острозьких, кілька старих монастирів і церков.

Миські пейзажі Дубна теж досить мальовничі, особливо вигляд на замок, тож Шевченко і тут, напевно, брав до рук етюдник.

Після Дубна дорожній краєвид став урізноманітнюватись, з'явилися на ньому віддалені гори, які наближалися в міру наближення до містечка Кременця. У ньому Шевченко також зупинився, щоб оглянути давню архітектуру, а потім подолав відрізок шляху до Почаєва. У Почаєві ж він залишився найдовше: тут поет не тільки вивчав старожитності Лаври, але й виконав кілька майстерних акварельних малюнків монастиря, які, до речі, збереглися. Їхні репродукції можна побачити у виданнях мистецької спадщини Т. Г. Шевченка. Гадаємо, що не міг Кобзар не побувати на місці вічного спочинку героїв Берестечка. Опосередкованим доказом цього є поезія, написана ним пізніше (1848 р.), на цю тему («Ой, чого ти почорніло, зеленее поле»), у якій глибоко і влучно виражені думки і переживання поета на цьому святому для кожного українця місці. Це одна з перлин Шевченкової поезії. Кобзар зі священним пієтетом згадує загиблих лицарів-героїв, які поклали голови за волю рідного народу.

Виходець із кріпацької сім'ї, Т. Шевченко ніколи не розривав звязку з народом, до кінця життя залишався йому вірним. Він з гордістю писав: «... я по плоті і духу син і рідний брат нашого безталанного народу». У своїй творчості поет висвітлював почуття, думи і прагнення народу. І кожне слово поета горіло полум'яною любов'ю до скривдженого народу, сподіванням на те, що він урешті зміг би ожити, отямитися, згадати «свою славу і волю».

У 40–50-і роки XIX ст. форми експлуатації селянства в Україні ставали особливо жорстокими. Власть імушці будь-що прагнули зберегти давно віджиле кріпацтво. Значну кількість панських маєтків передавали посесорам і найманим управителям, які доводили покріпачених селян до крайнього зубожіння. Картини селянського побуту того часу наповнювали жахом вразливого пристрасного поета. У дорожньому зошиті, в якому поет робив зарисовки, зберігся лаконічний, але промовистий запис рукою самого Кобзара: «Всюди їздив — і всюди плакав» [5, с. 32].

Та разом з тим Шевченко зумів побачити «іскру огню великого» у волелюбних прагненнях жителів нашого краю. У березні 1847 року жителі Верби, Дубнівського повіту, подали скаргу на місцевого поміщика волинському генерал-губернатору. Вони писали про непосильну працю на панщині, дні якої нерідко поширювали на свята й вихідні. Типовими були випадки жадливого самочинства панів, коли кріпаків на смерть карали різками чи за найменшу провину або непокору віддавали в рекрути. Такі факти, очевидно, стали відомими й Шевченкові. Пізніше вони знайдуть відгук у його творах, зокрема в поемі «Варнак».

Із Берестечка Кобзар, як гадаємо, повертався на Житомир уже знайомим йому шляхом. Доказів відвідування Шевченком міста Рівного немає. Рівне на ті часи було типовим провінційним містечком, невпорядкованим, з

брудними вулицями. З архітектури тут вартими уваги були хіба що палац Любомирських, будинок гімназії, щойно зведений, та культові споруди. В Успенській церкві XVIII століття, за переказами, бував Гонта, ватажок гайдамацького повстання 1768 року.

У Шевченкових творах з волинським «акцентом», «проникливий аналітичний погляд на минувшину рідного народу поєднується із живим, людяним відчуттям історії, в якому чуємо і співчуття, і співстраждання, і благородний гнів. Такі глибокі й переконливі роздуми могли народитися лише у великого художника-мислителя. ...Одним із найбільших уроків волинсько-подільської мандрівки для самого Шевченка було те, що вона дала йому змогу відчутти як єдиний організм усю Україну, дала моральне право виступати від імені всієї своєї знедоленої Батьківщини» [5, с. 30].

Отже, узагальнюючи результати проведеного дослідження, можемо зробити висновок, що Тарасу Григоровичу належить велетенський внесок у пробудження і формування національної свідомості українського народу, в розвиток української та світової культури. Ідеї, думки, вся творчість Шевченкового генія стала тим живим феноменом, який далі розвивається вже в свідомості українського суспільства. Як актуально сьогодні звучать безсмертні Шевченкові слова: «Свою Україну любіть, Любіть її... во время люте, В останню тяжкую минуту За неї Господа моліть» [5, с. 41].

Жителі Рівненщини ніколи не забували свого Тараса Шевченка. Глибоке відлуння у свідомості багатьох поколінь наших країн пробуджувала творчість великого Кобзаря. На Рівненщині в кожному місті і в багатьох селищах та селах побачиш пам'ятники Тарасу Шевченку, є серед них і досить колоритні у скульптурному аспекті. Наприклад, запам'ятовується своєю виразністю пам'ятник у Дубні – мабуть, тому, що постав тут Тарас в оточенні кобзаря і хлопчика, постав саме таким, молодим і повним сил, яким він мандрував нашим краєм у двадцятих числах жовтня 1846 року.

Подальші наукові розвідки цієї теми варто виконувати з урахуванням зібраного нового історико-фактичного матеріалу з кожного місця Рівненщини, де перебував Тарас Шевченко.

1. Вінічук В. Т. Г. Шевченко на Волині / В. Вінічук // Вінічук В. Тучинське Погориння: минувшина та сьогодення. – Фастів : Поліфаст. – 2010. – С. 145–147. 2. Кралюк П. М. Волинь у житті та творчості Тараса Шевченка : монографія / П. М. Кралюк. – Луцьк : Твердиня, 2007. – 108 с. 3. Гладуненко О. Прогулянка, приємна острожанам: [з історії створення Т. Шевченком твору «Прогулка с удовольствием и не без морали», де є спогади про м. Острог] / О. Гладуненко // Замкова гора. – 2004. – № 10. – С. 3. 4. Варнак : повість // Шевченко Т. Усі твори в одному томі. – К., 2007. – С. 322–340. 5. Поліщук Я. Волинські шляхи великого Кобзаря / Я. Поліщук // Література рідного краю. – Рівне, 1993. – С. 29–35.

Рецензент: д.і.н., професор Плющ М. Р.